

นวัตกรรมรักษารากถิ่น: การสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น*

LOCAL CONSERVATION INNOVATION: SEARCHING LOCAL HISTORY, CULTURE AND TRADITIONS

ยุทธนา ปราณีต

Yuttana Praneet

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

E-mail: yuttana.pra@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาอัตวิวัฒนาการและการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น 2) โปรแกรมชุมชนท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น และ 3) นำเสนอ นโยบายและยุทธศาสตร์การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี เป็นการวิจัยแบบเชิงพัฒนาและประยุกต์ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 คน ได้แก่ ผู้แทนจากหน่วยงานพัฒนาชุมชน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ท้องถิ่น และภาคประชาชน และจากการสนทนากลุ่ม 10 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาความ ผลการวิจัยพบว่า 1) อัตวิวัฒนาการและการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น ด้านการเมืองการปกครอง มีอุดมคติ เชื่อศรัทธา ต่อผู้นำ ให้ความเคารพนับถือผู้ปกครอง ด้วยความปรองดองและสามัคคีของคนในชุมชนยึดหลัก ผู้นำค้ำจุนบ้านเมือง เป็นชุมชนคุณธรรมนำการเมือง ด้านวัฒนธรรมมีวิถีชีวิตตามวิถีปฏิบัติที่มีของ ดิอยู่ในชุมชน เพื่อศูนย์กลางของวิถีชุมชน ด้านจิตใจ มีค่านิยมการบวชเรียนตามประเพณี สร้าง กตัญญูกตเวทิตาธรรมผ่าน “วัฒนธรรมข้าว” ประเพณีการบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ 2) โปรแกรม ชุมชนท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น 3 เส้นทาง คือ “เส้นทางสีเขียวอ่อน” เครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง กลุ่มอาชีพ “เส้นทางสีน้ำตาล” ท่องเที่ยววิถีไทยวิถีธรรม กิจกรรมการ บวชป่า และไหว้พระ 9 วัด “เส้นทางสีขาว” ท่องเที่ยวนวัตวิถีของดีอำเภอหนองบัว 3) นโยบาย และยุทธศาสตร์การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี โดยใช้เครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง วิถีไทย วิถีธรรม และนวัตวิถีของดีอำเภอหนองบัว ขับเคลื่อน ส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยว ยุทธศาสตร์ การเกษตร ลดต้นทุนการผลิต โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น

* Received 16 April 2021; Revised 6 May 2021; Accepted 29 May 2021

มาปรับใช้ และการอนุรักษ์ดิน แก้ปัญหาความยากจน ลดความเหลื่อมล้ำ พัฒนาศักยภาพและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

คำสำคัญ: นวัตวิถีรักษาดิน; ประวัติศาสตร์; วัฒนธรรม, ประเพณีท้องถิ่น

Abstract

This article was as; 1) study the existential culture and the preservation of local traditions. 2) Tourism community program. History, culture, local traditions and 3) Propose a policy and strategy for the conservation of cultural traditions. It is a research in development and applied. By focusing on the participation process of stakeholders, interviewing 30 key informants, by Community development provincial, Cultural office provincial. Tourism and Sports office, Local government organization, Local leader and the public sector. and a group of 10 people, consisting of government agencies. Local government organization Local leader and private networks. sources were analyzed by descriptive content. The research results were found that 1) Identity, culture and conservation of local traditions Politics and governance have the ideals of belief in their leaders. Respect parents, with solidarity and unity of the people in the community, adhering to the principle of leaders to sustain the country being a moral community, leading politics, in terms of culture, there is a way of life based on raw materials that are good in the community. For the center of the community's way of life, the mind has values by being ordained according to tradition. Tradition is creating gratitude through "Rice Culture" Forest ordination tradition Determine the destiny of the river. 2) Tourism Community Program History, culture and local traditions with 3 routes: "Light Green Route", a network of self-sufficiency communities, occupation groups. "Brown Route" Thai way of life travel plan Forest ordination and worship activities for 9 temples, "White Route" travel plans Nawatwithi of Good stuff, Nong Bua District. 3) Policies and strategies for conservation of cultural traditions by using a network of self-sufficiency communities Thai way of life and Nawatwithi of Good stuff, Nong Bua District, Driving community tourism activities promote and develop local tourism agricultural strategy reduce production costs, by bringing local wisdom and natural resources at the local to be adapted for soil conservation solve poverty,

reduce disparity developing potential and quality of life of people in the community.

Keywords: Local Conservation Innovation; Local History; Culture; Local Traditions

บทนำ

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560 - 2579) มีกรอบแนวคิด ด้านการสร้างความสามารถ ในการแข่งขัน ที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคการผลิตและบริการให้สามารถแข่งขันได้ เกิดความยั่งยืน ประชาชน มีคุณภาพชีวิต และมีรายได้ที่เพิ่มขึ้น (จินางค์กูร โรจนนันต์, 2563) รวมทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) ยุทธศาสตร์ที่ 3 การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน มีแนวทางเสริมสร้างขีดความสามารถการแข่งขันในเชิงธุรกิจของภาคบริการ และพันธกิจกระทรวงมหาดไทย ข้อ 4. เสริมสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนและเศรษฐกิจฐานราก โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากให้มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ รวมทั้งเสริมสร้าง ความสามารถและความเข้มแข็งของชุมชน กรมการพัฒนาชุมชนได้พยายาม เดินหน้าพัฒนา “ชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี” โดยการค้นหาทุนที่ตนเองมีไม่ว่าจะเป็น ภูมิปัญญา วิถีชีวิต มีเป้าหมายเพื่อการนำไปสู่การเพิ่มรายได้ให้กระจายสู่ชุมชนทั้งระบบ เป็นแนวคิดพัฒนา OTOP รูปแบบใหม่ (ไทยรัฐออนไลน์, 2562) ทรัพยากรวัฒนธรรม เป็น วัฒนธรรมทางวัตถุในรูปของวัตถุ สิ่งก่อสร้าง สถานที่/แหล่ง และภูมิทัศน์ และวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ หรือวัฒนธรรมที่แสดงออก เช่น ดนตรี งานฝีมือ ศิลปะ วรรณคดี ประเพณีบอกเล่า และภาษา ฯลฯ (พิสิฐู เจริญวงศ์., 2550)

การท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์ค่านึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยเป็นการท่องเที่ยวที่คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่ไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ยังเน้นถึงการสร้าง ศักยภาพของคนท้องถิ่นนั้นๆ นโยบายต้องโปร่งใส ไม่แสวงหาผลประโยชน์ สามารถปฏิบัติได้ ตามที่ได้เสนอต่อประชาชน สามารถแก้ปัญหาและรักษาประโยชน์ส่วนรวมของท้องถิ่นตาม หลักประชาธิปไตยในการบริหารงานของท้องถิ่น (Sukajatanee, P., et al., 2020) ด้วย ความสำคัญของการท่องเที่ยวดังกล่าวต้องไม่ทำลายวิถีชีวิตเดิมหรือทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่

การสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้คน เห็นรากเหง้าของตนเอง เกิดสำนึกความเห็นคุณค่า ความภูมิใจ และศักดิ์ศรีของสิ่งที่ตนเองมีอยู่ ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษในท้องถิ่น ความภูมิใจนี้ ทำให้คนในชุมชนมีความเชื่อมั่น ในตัวเองว่ามีของดีอยู่ โดยเฉพาะในยุคไร้พรมแดน ข้อมูลต่างๆ สามารถสื่อสารได้อย่างรวดเร็ว บทบาทของนักวิจัยควรจะนำโอกาสนี้ได้ถ่ายทอดเรื่องราวผ่านเทคโนโลยี นำภูมิปัญญามาปิด

ผู้สร้างสร้างความเชื่อมโยง กับมิติของดีชุมชน และเส้นทางที่ท่องเที่ยวก่อให้เกิดคุณค่าและมูลค่าเพิ่มขึ้นได้แก่ท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมและการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
2. เพื่อสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นและผลิตโปรแกรมชุมชนท่องเที่ยวของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
3. เพื่อนำเสนอนโยบายและยุทธศาสตร์การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยแบบเชิงพัฒนาและประยุกต์ จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารและหลักฐาน ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาชาติพันธุ์วรรณา จดหมายเหตุ หนังสือ รายงานการวิจัย ภาพถ่าย และการลงพื้นที่สำรวจ มีรายละเอียดดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนจังหวัด เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภอ เจ้าหน้าที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ เจ้าหน้าที่สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพสถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ท้องถิ่น จำนวน 30 คน

1.2 การสนทนากลุ่มเฉพาะ เลือกแบบเจาะจง ได้แก่ เจ้าหน้าที่กลุ่มองค์กรท้องถิ่นในจังหวัด ประชาชนชุมชน และเครือข่ายเอกชน จำนวน 10 คน

2. เครื่องมือ

การวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย การปฏิบัติการในพื้นที่ การจัดเวทีประชุมระดับอำเภอ โดยมีเครื่องมือที่สำคัญได้แก่

2.1 แบบสัมภาษณ์ สำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structure interview) สัมภาษณ์เกี่ยวกับ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น และการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ดำเนินการสัมภาษณ์โดยการบันทึกเทปและถ่ายภาพประกอบการสัมภาษณ์

2.2 แบบสนทนา สำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

3. การเก็บรวบรวม

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล/การดำเนินการที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลและแนวปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังนี้

3.1 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาชาติพันธุ์วรรณา จดหมายเหตุ หนังสือ รายงานการวิจัย ภาพถ่ายและเอกสารแสดงถึงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นแนวคิด หลักการ วิถีชีวิต และความ เป็นมา รูปแบบ ความสัมพันธ์ วิถีชีวิตในประวัติศาสตร์

3.2 รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 คน ประกอบด้วย ผู้แทนเครือข่ายที่เข้าร่วมเป็นแกนนำในการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและ ประเพณีท้องถิ่น ประกอบด้วย ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ท้องถิ่น และภาคประชาชน

3.3 รวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม จำนวน 10 คน ได้แก่ ผู้แทนกลุ่ม องค์กร ประชาชนชุมชนและเครือข่ายเอกชน

3.4 จัดทำชุดความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น และ โปรแกรมชุมชนท่องเที่ยวของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

3.5 นำมาสรุป วิเคราะห์ จัดทำโปรแกรมชุมชนท่องเที่ยว ท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น และนำเสนอนโยบายและยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ วัฒนธรรมประเพณี

3.6 จัดทำแผนที่การท่องเที่ยว

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา

4.2 นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพมาทำมาสรุป วิเคราะห์ และ สังเคราะห์ เพื่อจัดทำชุดข้อมูลความรู้

4.3 สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้วเพื่อให้เห็น ถึงกระบวนการ แนวทางในการดำเนินงาน

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาอัตวิวัฒธรรมและการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ แบ่งเขตการปกครองเป็น 2 ตำบล ประกอบด้วย 15 เป็นจังหวัดที่ได้รับผลกระทบจากภาวะสงครามบ่อยครั้ง และมีสายน้ำ หลายสายไหลผ่าน จึงทำให้มีผู้คนต่างบ้านต่างเมืองเดินทางสัญจรไปมาผ่าน จึงกลายเป็นทำเล การค้าขายอันสำคัญ และรับเอาวัฒนธรรมจากหลายแหล่ง เช่น ชุมชนที่เมืองศรีเทพ ที่มีมา ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย หรือราว 2,000 ปีมาแล้ว จากหลักฐานการขุดค้นทาง

โบราณคดีพบโครงกระดูกมนุษย์ จำนวน 5 โครง เครื่องมือเครื่องใช้ เช่น ภาชนะดินเผา เครื่องมือเหล็ก และเครื่องประดับ เช่น กำไลสำริดและลูกปัดแก้ว

พุทธศตวรรษที่ 11-12 เมืองศรีเทพ มีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าชาวอินเดียและชาวอาหรับ โดยมีแม่น้ำป่าสักเป็นเส้นทางคมนาคม จึงรับเอาวัฒนธรรมจากอินเดียมาใช้ในการจัดรูปแบบเมือง จากการพบจารึก (จารึกบ้านวังไผ่) และศาสนาฮินดูมีบทบาทสำคัญต่อชุมชนในเขตอำเภอหนองบัว ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ คือ เช่น พระนารายณ์สวามหกแปดเหลี่ยม พระกฤษณะ โควรรธนะ พระสุริยเทพ เป็นต้น

พุทธศตวรรษที่ 12-16 เมืองศรีเทพ รับเอาวัฒนธรรมทวารวดี จากคติความเชื่อ ที่ปรากฏตามหลักฐานการสร้างศาสนสถาน เช่น โบราณสถานเขาค้างใน โบราณสถานเขาค้างนอก และถ้ำเขาถมอรัตน์ เป็นต้น รูปแบบผังเมือง ที่มีการขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบแบบวงกลม จากการนำคติความเชื่อตามคติพื้นเมืองเข้ามาผสมผสานในรูปแบบศิลปะท้องถิ่นที่สร้างขึ้นจากการที่เมืองศรีเทพตั้งอยู่บนเส้นทางการคมนาคมติดต่อระหว่างเมือง จึงเป็นเส้นทางผ่านวัฒนธรรมทั้งสองแห่ง คือ ในเขตวัฒนธรรมทวารวดีที่นับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาท และใช้ภาษาเขมรนับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน และศาสนาฮินดู ผู้คนที่ใช้ภาษาเขมรแถบต้นแม่น้ำมูล

พุทธศตวรรษที่ 17-18 ยุคหลังวัฒนธรรมทวารวดีเสื่อมลง วัฒนธรรมเขมรโบราณที่จากดินแดนอีสานใต้ก็เข้ามามีอิทธิพลแทนที่ มีการปรับเปลี่ยนการนับถือศาสนาพุทธมาเป็นศาสนาฮินดู รูปแบบศิลปกรรมจึงเปลี่ยนมามีอิทธิพลศิลปะขอมหรือศิลปะร่วมแบบเขมร ยังหลงเหลือร่องรอยในปัจจุบัน ได้แก่ ปราสาทศรีเทพ ปราสาทพี่น้อง และปราสาทฤๅษีที่อยู่ด้านนอกของเมือง จากผังเมืองโบราณ แสดงให้เห็นว่าในชุมชนเมืองศรีเทพมีการขยายเมืองใหม่ที่ปัจจุบันเราเรียกว่า “เมืองนอก” ตามสภาพผังเมืองโบราณที่รับอิทธิพลขอมที่มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม ในขณะที่เมืองนอกก็เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมนเช่นเดียวกัน ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 หรือตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ 19

อัตวัฒนธรรมของชาวอำเภอหนองบัวได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงกับเส้นทางการค้าขายในสมัยโบราณผ่านทางเรือ ทำให้อำเภอหนองบัวนี้รับวัฒนธรรมจากผู้ที่อพยพมาผสมกับผู้ที่อยู่ในพื้นที่เดิมทำให้เกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ แต่ถึงกระนั้นวัฒนธรรมยังมีความหลากหลาย ที่ยึดติดกับพระพุทธศาสนาที่ชาวอำเภอหนองบัวได้ยึดเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตแม้จะมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง ราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 มีการติดต่อค้าขายกับพ่อค้าชาวอินเดียและชาวอาหรับ พุทธศตวรรษที่ 12-16 รับเอาวัฒนธรรมทวารวดี

จึงมีวิถีชีวิตเป็นชุมชนโบราณ พิพิธภัณฑที่แสดงถึงตามร่องรอยวัฒนธรรม เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา การเกษตร ศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาชนะดินเผาแบบที่เผาด้วยความร้อนไม่มาก ด้านนอกมีการตกแต่งลวดลายด้วยลายเชือกทาบและลายขีด มี

โบราณวัตถุ เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เทวรูป จารึก ตราดินเผา ตึกตาดินเผา แทนบดยา ภาชนะดินเผาแบบต่างๆ เครื่องใช้ที่ทำจากโลหะสำริดและเหล็ก ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว เป็นต้น

2. โปรแกรมชุมชนท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

ผลจากการวิจัย สรุปโปรแกรมการท่องเที่ยว 3 เส้นทาง คือ “เส้นทางสีเขียวอ่อน” เส้นทางท่องเที่ยวเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียงกลุ่มอาชีพ “เส้นทางสีน้ำตาล” เส้นทางท่องเที่ยววิถีไทยวิถีธรรม “เส้นทางสีขาว” เส้นทางท่องเที่ยววิถีของดีอำเภอนองบัว

ภาพที่ 1 โปรแกรมชุมชนท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น

โปรแกรมชุมชนท่องเที่ยวของอำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ แบ่งได้ 3 กลุ่มคือ

“เส้นทางสีเขียวอ่อน” แผนที่ท่องเที่ยวเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง ประกอบด้วยกลุ่มอาชีพ 5 กลุ่ม คือกลุ่มบ้านขนมไทย กลุ่มพริกเกลือ กลุ่มไม้ไผ่กลุ่มไม้จริง และกลุ่มรักษ์โลก ได้มีการกระจายกลุ่มอาชีพไปตั้งอยู่ในแผนท่องเที่ยวเครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิตภายในชุมชน และในขณะเดียวกันการกระจายแหล่งเรียนรู้ให้ไปอยู่ในชุมชนเป็นการพัฒนาเพื่อให้เกิดเส้นทางท่องเที่ยว ส่งผลให้การกระจายจุดท่องเที่ยวมีความเชื่อมโยงกับแผนท่องเที่ยวอื่นๆ

“เส้นทางสีน้ำตาล” แผนที่ท่องเที่ยววิถีไทยวิถีธรรม วัดหนองม่วงของดีอำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ มีนางกำไร ไยอินทร์ เป็นผู้รับผิดชอบกลุ่มในการแสดงกิจกรรมศิลปะวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นในงานและโอกาสต่างๆ ชุมชนคุณธรรมวัดหนองม่วง ศูนย์กลางของชุมชนคุณธรรมวัดหนองม่วง เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา การเกษตร ศิลปะหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การท่องเที่ยวแหล่งโบราณคดี หนองสรวง ภาชนะดินเผา ขวานหินขัด เครื่องมือโลหะ กำไลหิน ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว ภาชนะดินเผาตกแต่งลวดลายด้วยลายเชือกทาบและลายขีด ร่องรอยชุมชนโบราณก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมา มีการพบร่องรอยวัฒนธรรมทวารวดีเกือบทุกอำเภอของจังหวัด อาทิเช่น เมืองโบราณจันทเสน อำเภอดาคลี ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในการจัดพิพิธภัณฑ์จนกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัด, เมืองโบราณทัพชุมพล อำเภอเมืองนครสวรรค์, เมืองโบราณดงแม่นางเมือง อำเภอบรรพตพิสัย และเมืองโบราณโคกไม้เดนหรือเมืองบน อำเภอพยุหะคีรี สืบเนื่องมาจนถึงถึงการเข้ามาของวัฒนธรรมเขมรโบราณ วัฒนธรรมสุโขทัย วัฒนธรรมอยุธยา

“เส้นทางสีขาว” แผนที่เที่ยวนวัตวิถีของดีอำเภอนองบัว ในระยะยาวอาจจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนโดย ด้วยผลประโยชน์นั้นได้กระจายไปทั่ว ทำให้ทุกคนรู้สึกว่าเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนั้นการเชื่อมโยงแผนการท่องเที่ยว เครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียงนี้ยังเป็นการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาศึกษาดูงาน เพื่อนำองค์ความรู้กลับไปพัฒนาชุมชนของตนเองที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน แต่ในขณะเดียวกันผู้ที่เป็นเจ้าของพื้นที่กลับเกิดความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมตัวเอง ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า เป็นการพลิกฟื้นวัฒนธรรมให้กลับมาถูกสนใจจากคนในท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

3. นโยบายและยุทธศาสตร์ การอนุรักษ์ วัฒนธรรม ประเพณี

จากโปรแกรมชุมชนท่องเที่ยวของอำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ นำไปสู่การกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ การอนุรักษ์ วัฒนธรรม ประเพณี ดังนี้

3.1 จัดตั้งศูนย์พัฒนาอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม รวมทั้งอุตสาหกรรมครอบครัว เพื่อรองรับผู้ที่ตกงานหรือว่างงาน

3.2 พัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของจังหวัดนครสวรรค์และของภาคเหนือ พัฒนาและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พัฒนาแหล่งน้ำและส่งเสริมการศึกษาและกีฬา

3.3 เป็นศูนย์กลางการค้าหรือพืชผลทางการเกษตร พัฒนาสังคมให้มีคุณภาพ ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง มีการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคมปลอดภัย มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

กำหนดเป็นยุทธศาสตร์ ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การเกษตร ทรัพยากรน้ำและป่าชุมชน “เครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง”
ตารางที่ 1 ยุทธศาสตร์การพัฒนา ด้านการเกษตร ทรัพยากรน้ำและป่าชุมชน

ยุทธศาสตร์	แนวทางพัฒนา	โครงการ/กิจกรรม
ด้านการเกษตร ทรัพยากรน้ำ และป่าชุมชน “เครือข่ายชุมชนวิถีพอเพียง”	<ul style="list-style-type: none"> - ภาครัฐผลักดันให้ทำการเกษตรที่ยั่งยืน - ยกระดับการเกษตรแบบปราณีต - ยกระดับศูนย์การเรียนรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - โดยการส่งเสริมให้ประชาชนใช้เทคโนโลยีและแหล่งความรู้ของชุมชนมาพัฒนาผลผลิตให้มีมาตรฐาน ก่อให้เกิดรายได้ในครัวเรือน - ส่งเสริมอาหาร ยารักษาโรค - การลดการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร

ประเด็นที่ 2 การท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น

ตารางที่ 2 ยุทธศาสตร์ ด้านการท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น

ยุทธศาสตร์	แนวทางพัฒนา	โครงการ/กิจกรรม
ด้านการท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> - ส่งเสริมชุมชนคุณธรรมวัดหนองม่วง - ศูนย์กลางการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจพอเพียงชุมชนตำบลหนองกลับ 	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา - โครงการศึกษาร่องรอยท่องเที่ยวตามหาหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์
	<ul style="list-style-type: none"> - แหล่งโบราณคดีหนองสรวง 	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการตามหาของดี ภาชนะดินเผาลายเชือกทาบและลายขีด ขวานหินขัด
	<ul style="list-style-type: none"> - แหล่งโบราณคดีบ้านใหม่ชัยมงคล 	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการท่องเที่ยวตามรอยโบราณคดี บ้านพุซัง บ้านพุซังล่าง บ้านจันเสน ฯลฯ
	<ul style="list-style-type: none"> - อนุรักษ์นิยามการแต่งกายแบบพื้นบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการส่งเสริมการนุ่งห่มเสื้อผ้าอนุรักษ์นิยม เช่น การนุ่งกางเกงขาก๊วย นุ่งผ้าถุงและเสื้อแขนกระบอกแขนสั้น ในงานบุญ
	<ul style="list-style-type: none"> - การอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการอนุรักษ์ “วัฒนธรรมข้าว” การส่งเสริมให้ประชาชนระลึกถึงบุญคุณข้าวหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “พระแม่โพสพ”
	<ul style="list-style-type: none"> - การยกระดับการแสดงศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นเพลงพื้นบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - โครงการอนุรักษ์เพลงพื้นบ้าน ที่บอกเล่าถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอำเภอนองบัว

ประเด็นที่ 3 การแก้ปัญหาความยากจนและพัฒนาคุณภาพชีวิต

ตารางที่ 3 ข้อเสนอยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาความยากจนและพัฒนาคุณภาพชีวิต

ยุทธศาสตร์	แนวทางพัฒนา	โครงการ/กิจกรรม
แก้ปัญหาความยากจนและพัฒนาคุณภาพชีวิต วัดดูดีที่อยู่ในชุมชนทางายและมีให้รับประทานตลอดปี	- ยกระดับของดีประจำอำเภอหนองบัว	- โครงการส่งเสริมอาหารคาวและหวานที่ถือเป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่น
	- ยกระดับผลิตภัณฑ์ชุมชน	- โครงการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน 5 กลุ่ม ได้แก่ - กลุ่มที่ 1 กลุ่มผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ - กลุ่มที่ 2 กลุ่มผลิตภัณฑ์แปรรูปไม้จริง - กลุ่มที่ 3 กลุ่มผลิตภัณฑ์รักชโลภ - กลุ่มที่ 4 ผลิตภัณฑ์ขนมไทย - กลุ่มที่ 5 ผลิตภัณฑ์พริกเกลือ
	- การสืบทอดภูมิปัญญาหมอบ้าน	- โครงการหมอบ้าน การให้ความรู้เกี่ยวกับการรักษาโรค

อภิปรายผล

1. จากการศึกษาอัตวัฒนธรรมและการอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่นของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ 2 ตำบล 15 ชุมชน เป็นชุมชนโบราณที่อายุกว่า 2000 ปี จากหลักฐานการขุดพบทางโบราณคดี โบราณสถาน เช่น โบราณสถานเขาค้างใน โบราณสถานเขาค้างนอก และถ้ำเขาอมอรัน เป็นต้น ศิลปกรรมที่รับอิทธิพลศิลปะขอม เช่น ปราสาทศรีเทพ ปราสาทพิน้อง และปราสาทฤๅษี ต่อมามีการขยายเมืองจากรูปแบบของการจัดผังเมืองโบราณที่เปลี่ยนไปเป็น รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามุมมน เนื่องจากมีแม่น้ำหลายสายไหลผ่านจึงที่สัญจร เกิดการค้าขาย มีหลายวัฒนธรรม ที่เป็นทรัพย์สินและมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และนำศึกษาและส่งเสริมเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ดลฤทัย โกววรรณกุล และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำโขงบนฐานความเดิมแท้เพื่อตอบรับแผนการท่องเที่ยวของอาเซียน” (ดลฤทัย โกววรรณกุล และคณะ, 2557) พบว่า 1) อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ลุ่มน้ำโขง แบ่งเป็น 4 ด้าน คือ อัตลักษณ์ด้านพื้นที่ ด้านทรัพยากรของชาติพันธุ์ ด้านประเพณีและวัฒนธรรม ด้านการบริหารจัดการของชุมชน ทั้งนี้ การสร้างต้นแบบเพื่อรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการนำเสนออัตลักษณ์ความเป็นภูมิสัญลักษณ์ ที่สะท้อนประวัติศาสตร์ในอดีตมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นขอบ การนำเสนอเรื่องราวของวิถีชีวิตกับการแต่งกายที่สะท้อนความเป็นพื้นถิ่น การแสดงทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์เชื่อมโยงกับความเดิมแท้ของตัวตนแห่งชาติพันธุ์ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ไพฑูรย์ ปริญาธรรมกุล และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “การปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษของเทศบาลนครแม่สอด จังหวัดตาก พบว่า ด้านผลกระทบอันเกิดจากความเป็นเมือง เช่น วิถีชีวิต อาชีพ และวัฒนธรรม การจัดการกับปัญหาของเมือง ขาด

อิสระและความคล่องตัว ด้านยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง ด้านลักษณะพื้นที่จำเพาะ ด้านชาติพันธุ์และวัฒนธรรม การจัดสวัสดิการ การรักษาเอกลักษณ์เฉพาะตัว โดยการให้ประชาชนเข้าร่วมรับฟังและศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการเป็นเมือง การร่วมรับรู้กติกา ความสมานสามัคคี ทำให้คนที่หลากหลายชาติพันธุ์อยู่กันอย่างสันติสุข การให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมกิจกรรมการพัฒนาเมือง การปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกันของเมืองที่มี ความหลากหลายวัฒนธรรม การร่วมอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น การยอมรับในความเสมอภาคต่อความหลากหลายของชาติพันธุ์ การเคารพกฎของหน่วยงานท้องถิ่น การให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจ การค้า การลงทุน (ไพฑูริย์ ปริญาธรรมกุล และคณะ, 2564)

2. โปรแกรมชุมชนท่องเที่ยว ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

สรุปได้ดังนี้ 1) โปรแกรมชุมชนท่องเที่ยวของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น กลุ่มขนมไทย กลุ่มอาหาร กลุ่มผลิตภัณฑ์ที่เป็นหัตถกรรม กลุ่มผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ 2) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวชุมชนและระบบเศรษฐกิจชุมชน จากการระดมความเห็นของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย เกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว 3. นวัตกรรมที่ดีชุมชนอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ตามแผนที่ท่องเที่ยว นวัตกรรมที่ดีอำเภอหนองบัว มีศูนย์การเรียนรู้ตั้งอยู่ที่บ้านเนินพลวง ประกอบด้วย เส้นทาง คือ “เส้นทางสีเขียวอ่อน” “เส้นทางสีน้ำตาล” “เส้นทางสีขาว” อภิปรายได้ว่า เป็นการสร้างกิจกรรมให้แก่ผู้สูงอายุ ได้รวมตัวกันขึ้นเพื่อทำการจักรสารอุปกรณ์ต่างๆ ที่เป็นภูมิปัญญา โดยหน่วยงานภาครัฐหรือกลุ่มเอกชนต่างๆ ส่งเสริมและรับรองผลผลิตเหล่านี้ จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ การท่องเที่ยวดีเศรษฐกิจรุ่งเรือง วิธีชีวิตคนในชุมชนอยู่ได้ประเพณีและวัฒนธรรมได้รับการอนุรักษ์ หน่วยงานต่างๆ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมทุกภาคส่วน ซึ่งสอดคล้องกับ ๖ ฐานนี้ ทองดี และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ลุ่มน้ำโขง ชี มูล ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อเชื่อมโยง การท่องเที่ยวประเทศไทย ลาว และเวียดนาม ผลการวิจัย แบ่งออกได้ 2 มิติ คือ 1. มิติของชุมชนหรือผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยว (Supply Side) (๖ ฐานนี้ ทองดี และคณะ, 2557) พบว่า การยกระดับขีดความสามารถและกลไกทางการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ชี มูล โดยอาศัย 3 กลไก คือ กลไกด้านคนหรือทรัพยากรมนุษย์คือสมาชิกในชุมชนท่องเที่ยวและเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน กลไกด้านการจัดการ คือ การพัฒนาให้มีเครือข่ายและอาศัยเครือข่ายในการจัดการตลาดร่วมกัน กลไกด้านงบประมาณเพื่อใช้ในการขับเคลื่อนเครือข่าย สำหรับการพัฒนาศักยภาพและความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ของเครือข่ายการท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร และคณะ กล่าวไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้ความหมายที่เป็นสาระสำคัญ แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติ ที่มีการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม และอาจรวมไปถึงแหล่ง ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้นด้วย (พระมหาสุทนต์ อาภากร และคณะ, 2552) ซึ่ง พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเกตุ กล่าวว่า “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้น การให้ความรู้ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวเข้าถึงและเข้าใจคุณค่าความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ฯลฯ ของชุมชนนั้นๆ นักท่องเที่ยวจึงปฏิบัติให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหรือชุมชนนั้น (พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเกตุ, 2538)

3. นโยบายและยุทธศาสตร์การอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี

จากผลการจัดทำโปรแกรมชุมชนท่องเที่ยวของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ นำไปสู่การกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ การอนุรักษ์ วัฒนธรรม ประเพณี โดยมีนโยบาย จัดตั้งศูนย์พัฒนาอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม รวมทั้งอุตสาหกรรมครอบครัว เพื่อ รองรับผู้ที่ทำงานหรือว่างงาน พัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของจังหวัดนครสวรรค์และ ของภาคเหนือ พัฒนาแหล่งน้ำและส่งเสริมการศึกษาและกีฬา เป็นศูนย์กลางการค้าหรือพืชผล ทางการเกษตร พัฒนาสังคมให้มีคุณภาพ ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง มีการดูแล ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สังคมปลอดภัยมีความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อภิปรายได้ว่า การจัดทำแผนที่ท่องเที่ยวสามารถส่งเสริมอาชีพและสร้างรายได้ให้กับคนใน พื้นที่ที่มีเส้นทางท่องเที่ยวผ่าน เช่น กลุ่มอาหาร กลุ่มศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่ส่งเสริมและ รวมกลุ่มคนในพื้นที่ให้มาพบปะกันและยังสามารถประกอบอาชีพร่วมกันได้ ซึ่งสอดคล้องกับ งานวิจัยของ ทิพาพร ไตรบรรณ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิง ประวัติศาสตร์ กรณีศึกษา หมู่บ้านอรุญญิก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” พบว่า ผู้ประกอบการ ส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานท้องถิ่น และคนในหมู่บ้านจะรับจ้างตีมัดส่งให้กับร้านค้า ในหมู่บ้าน เป็นการกระจายรายได้ และมีส่วนร่วมของคนในชุมชน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มี ทักษะคิดเชิงบวกต่อปัจจัยต่างๆ ได้แก่ ด้านการเดินทาง ด้านความสะอาดและการจำกัดขยะ และด้านผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก (ทิพาพร ไตรบรรณ, 2557)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

สรุปจากการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ที่มีวิถีชีวิตเป็นชุมชนโบราณ ที่แสดงถึงตามร่องรอยวัฒนธรรมการเมืองการ ปกครองยึดหลักผู้นำค้ำจุนบ้านเมืองจึงได้เป็นชุมชนคุณธรรมนำการเมือง และเป็นแหล่งเรียนรู้ ทางพระพุทธศาสนา การเกษตร ศิลปหัตถกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาชนะดินเผาแบบที่เผา มี การตกแต่งลวดลายด้วยลายเชือกทาบและลายขีด เป็นเอกลักษณ์ มีโบราณวัตถุ เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ เทวรูป จารึก ตราดินเผา ตุ๊กตาดินเผา แท่นบดยา ภาชนะดินเผา รูปแบบต่างๆ เครื่องใช้ที่ทำจากโลหะสำริดและเหล็ก ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว ที่แสดงให้เห็น ถึงประวัติความเป็นมาและอดีตที่เคยเจริญรุ่งเรืองและอัตลักษณ์เฉพาะที่เป็นนวัตกรรมวิถีของชาว

หนองบัว มีแหล่งวัฒนธรรมที่หลากหลาย สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และสืบสานประเพณีวิถีถิ่นชาวหนองบัว ให้สามารถสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้กับคนในพื้นที่ได้ สรุปเป็นข้อเสนอแนะได้ดังนี้ จัดกลุ่มเครือข่ายพัฒนาอาชีพพื้นถิ่นให้เป็นแหล่งจำหน่ายและแหล่งท่องเที่ยวของอำเภอหนองบัว ยกกระดับประเพณีพื้นถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในการสร้างและดึงดูดนักท่องเที่ยว จึงมีข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไปคือ วิจัยเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่อการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมโดยชุมชน, การสร้างเครือข่ายส่งเสริมการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น, การพัฒนาความร่วมมือกับหน่วยงานท้องถิ่น คนในหมู่บ้านและผู้ประกอบการ ภาคเอกชน

เอกสารอ้างอิง

- จินางค์กูร โรจนนันต์. (2563). แผนแม่บทยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (2560 – 2579). เรียกใช้เมื่อ 15 มกราคม 2563 จาก <https://www.bic.moe.go.th>
- ณัฐฉิณี ทองดี และคณะ. (2557). การจัดการตลาดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ลุ่มน้ำโขง ซี มูล ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพื่อเชื่อมโยง การท่องเที่ยวประเทศไทย ลาว และเวียดนาม. ใน รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ดลฤทัย โกวรธนะกุล และคณะ. (2557). การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ในลุ่มน้ำโขงบนฐานความเดิมแท้ เพื่อตอบรับแผนการท่องเที่ยวของอาเซียน. ใน รายงานการวิจัยคณะวิทยาการจัดการ. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ทิพาพร ไตรบรรณ. (2557). แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์: กรณีศึกษาหมู่บ้านอรัญญิก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. ใน วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมบริการ และการท่องเที่ยว. มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- ไทยรัฐออนไลน์. (2562). OTOP นวัตกรรม' ดึงภูมิปัญญา-วิถีชีวิต เพิ่มรายได้ชุมชนยั่งยืน. เรียกใช้เมื่อ 2 กุมภาพันธ์ 2562 จาก <https://www.thairath.co.th/news/local/Bangkok>
- พงศ์ศานต์ พิทักษ์มหาเกตุ. (2538). ชาวบ้านกับช่องทางประกอบธุรกิจท่องเที่ยว แนวคิดในการจัดตั้งสหกรณ์บริการนำเที่ยวแนวอนุรักษ์แห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปกเกล้า.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ และคณะ. (2552). รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร. ใน รายงานวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. (2550). การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน.

ไพฑูริย์ ปริญาธรรมกุล และคณะ. (2564). การปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษเทศบาลนคร
รังสิต จังหวัดตาก. วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, 10(1), 66-77.

Sukajatane, P., et al. (2020). The Development of People's Political Trust
Towards Local Politicians in Nonthaburi Province. Journal of MCU
Nakhondhat, 7(10), 234-247.